

Interakcija škole i zajednice stanovnika Berega od 1928. do 1953. na temelju zapisnika sjednica nastavničkog zbora, uz osvrt na djelovanje učitelja Matije Tucakova

Marko Tucakov*

Sažetak

Odnos učitelja u osnovnoj školi u Beregu (Bačkom Bregu) sa zajednicom stanovnika ovoga sela prikazan je na temelju zapisnika sjednica zbora učitelja/nastavnika ove škole od 1928. do 1940. te od 1944. do 1953. godine. U tom razdoblju održano je 139 sjednica nastavničkoga kolegija, a u radu nekih od njih sudjelovao je lokalni predstavnik ministarstva zaduženog za obrazovanje u Kraljevini Jugoslaviji, odnosno, u Demokratskoj federativnoj Jugoslaviji / Federativnoj narodnoj Republici Jugoslaviji. U članku su prikazane osnovne činjenice o bereškoj školi iz međuratnoga i razdoblja prvog desetljeća nakon II. svjetskog rata, interakcije osoblja škole, a time i škole kao institucije sa stanovništvom Berega te postupci pojedinih osoba čije je angažiranje bilo od značaja za narodnosno djelovanje Hrvata u Bačkoj na prijelomu povijesnih razdoblja u XX. stoljeću. Prikazane su pojedine pedagoške metode i postupci te njihovi nositelji koji su mogli utjecati na formiranje i poticanje održavanja nacionalne svijesti Hrvata u Beregu, kao i elementi odnosa školskih vlasti spram većinskoga hrvatskoga stanovništva i manjinskoga njemačkoga u Beregu u razdoblju prije II. svjetskog rata. U članku se pokušao vrjednovati doprinos Matije Tucakova, bereškoga učitelja od 1928. do 1948., koheziji stanovnika Berega u smislu pripadnosti hrvatskome narodu, sudjelovanju u stvaralačkim i izvođačkim aktivnostima koje karakterizira kultura bačkih Hrvata Šokaca te njegovo djelovanje u smislu potpore općem gospodarskom, prosvjetnom i športskom životu ovoga sela u naznačenome razdoblju.

Ključne riječi: Bereg, Bački Breg, Hrvati, škola, učitelj

* Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, Novi Sad

Uvod

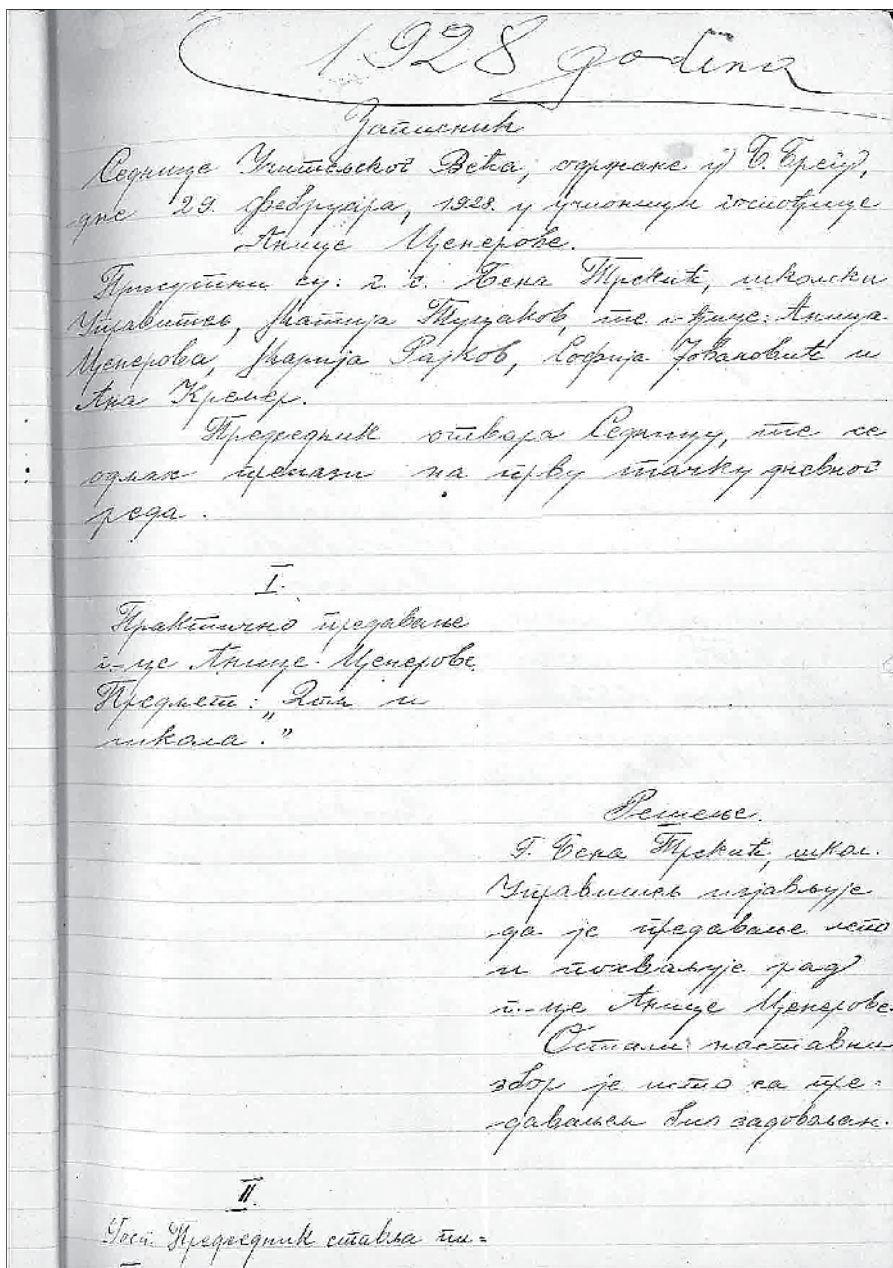
Katolička škola u Beregu (od tridesetih godina XX. stoljeća: Bački Breg) utemeljena je 1752. godine (Beljanski 1976). Od tada do danas škola u Beregu djeluje s promjenjivim pravnim statusom, pedagoškim principima, svjetonazorskim usmjerenjima, a najuočljivije promjene su u broju učenika.

U razdoblju koje je obuhvaćeno ovim člankom (1928. – 1940., 1944. – 1953.), broj učenika bio je od gotovo 400 do 287 (Beljanski 1976; Stepanović 2017). Pojedini podatci o samoj školi do sada nisu bili obrađeni, iako je njezina arhiva vođena pedantno. Ipak, i tu ima iznimaka. Knjiga sa 139 zapisnika nastavničkoga vijeća (navedeno u izvorniku i kao „učiteljsko vijeće“) osnovne škole u Beregu (u ovom članku: knjiga zapisnika) sačuvana je prilikom jedne od rekonstrukcija osnovne škole u Beregu. Trebala je biti bačena u smeće, a sačuvana je dobrotom jedne obitelji i pohranjena u prostoriji Šahovskog kluba u Beregu (danas u zgradi na kutu ulica Jugoslavenske i Matije Gupca). Autoru je na uvid dana u ljeto 2018. godine, a on je smatrao prikaz ovoga materijala značajnim za razumijevanje značajki povijesti zajednice stanovnika Berega, u kojoj su u cijelom razdoblju koje knjiga zapisnika obuhvaća dominantno činili Hrvati (Beljanski 1976).

Ciljevi ovoga članka su: 1) prikazati osnovne činjenice o bereškoj školi iz navedenoga razdoblja koje su vidljive iz zapisnika; 2) prikazati konkretne interakcije osoblja škole, a time i škole kao institucije sa stanovništvom na kraju jednog i početkom drugog povijesnoga razdoblja u XX. stoljeću, te pružiti mogućnost zaključivanja o značaju škole u životu zajednice stanovnika Berega, a time i lokalne hrvatske zajednice; 3) prikazati zapisane postupke pojedinih osoba čije je angažiranje bilo od značaja za narodnosni pokret Hrvata u Bačkoj na prijelomu povijesnih razdoblja u XX. stoljeću (druga polovica međuratnog razdoblja, i prvo desetljeće nakon II. svjetskog rata); 4) prikazati pojedine pedagoške metode i postupke te njihove nositelje koji su mogli utjecati na formiranje i poticanje održavanja nacionalne svijesti Hrvata u Beregu i 5) uočiti elemente odnosa školskih vlasti spram većinskoga hrvatskoga stanovništva i manjinskoga njemačkoga u Beregu u razdoblju prije II. svjetskog rata. Konačno, ovaj će članak pokušati vrednovati doprinos Matije Tucakova, bereškoga učitelja od 1928. do 1948., koheziji stanovnika Berega u smislu pripadnosti hrvatskome narodu, sudjelovanju u stvaralačkim i izvođačkim aktivnostima koje karakterizira hrvatska kultura te njegovo djelovanje u smislu potpore općem gospodarskom, prosvjetnom i športskom životu ovoga sela u naznačenome razdoblju.

Materijal, metode i ciljevi

Pojedina izvješća sa sjednica su vrlo opširna i iscrpna, posebice ona sa sjednica kojima su nazočili predstavnici prosvjetnih vlasti. Druga su, opet, vrlo kratka i decidirana. Na sjednicama se najviše raspravljalo o instrukcijama, naredbama, savjetima, primjedbama školskih vlasti o funkcioniranju škole, radu pojedinih učitelja i pedagoškim aspektima nastavnoga procesa. Izvanškolske teme bile su zastupljene suklad-

Slika 1. Prvi zapisnik

no djelovanju prosvjetnih vlasti i njihovoga predstavnika. Sukladno tomu, teme i događaji koji se tiču isključivo zajednice stanovnika Brega nisu bile diskutirane, pa čak i ako su akteri nekih od tih događaja bili učitelji.

Svi pisani materijali naslovljeni su centralno postavljenim nazivom „zapisnik“ i sadrže: 1) datum i mjesto održavanja sjednice, koje je uvijek bilo u prostorijama bereške škole; 2) popis nazočnih članova zbora nastavnika, s tim da je prvenstvo imao predstavnik više obrazovne vlasti, za kojim su slijedila imena učitelja, te na koncu ime „zabavilje“; 3) izvješće o pojedinim točkama dnevnoga reda, u pojedinim slučajevima i s raspravom te s konstatacijama „prima se na znanje“; 4) završnu izjavu o zaključivanju sjednice; 5) potpise zapisničara (s lijeve strane), predsjednika nastavnickoga vijeća (s desne strane) i članova nastavnickoga vijeća (oni su potpisani jedan ispod drugoga). Pečat škole se nalazi između potpisa zapisničara i predsjednika nastavnickoga vijeća.

Pečat, a time i ime bereške škole, mijenjalo se tijekom promatranoga vremena. Od prvoga zapisnika 29. veljače 1928. do 20. prosinca 1930., okrugli pečat sadržavao je ćirilčni natpis „Državna osnovna škola“ i u dnu pečata, „Breg“. U središtu pečata bio je grb Kraljevine Jugoslavije. Od 13. ožujka 1931. do posljednjeg zapisnika prije početka II. svjetskog rata, 2. listopada 1940., okrugli pečat sadržavao je ćirilčni natpis u dva reda: „Državna osnovna škola Petra Preradovića“ i, u dnu pečata: „B. Breg“. Od prvog poslijeratnog zapisnika, 6. prosinca 1944., okrugli pečat sadržavao je latinični natpis „Osnovna škola“ i odvojeno u dnu „Bački Breg“. U središtu je bio grb nove Jugoslavije. Od 30. rujna 1946. do posljednjega zapisnika 27. travnja 1953., pečat nije rabljen.

Cijeli sadržaj analiziranoga izvornika u prijeratnom vremenu pisan je srpsko-hrvatsko-slovenskim jezikom (istočnom, srpskom inačicom tadašnjega službenoga jezika) i ćirilčnim pismom. Potpisnici su se potpisivali gotovo isključivo ćirilicom, uz iznimku Matije Tucakova koji se potpisivao češće latinicom a rjeđe ćirilicom. Poslijeratni zapisnici su napisani isključivo latiničnim pismom, a sve potpisane osobe potpisivale su se istim pismom. Prvih deset poslijeratnih zapisnika, od 6. prosinca 1944. do 30. siječnja 1946., bilo je napisano hrvatskim jezikom, idućih šest hrvatskim jezikom sa značajnim brojem pogreški, dok su ostali poslijeratni zapisnici bili napisani srpskim jezikom. Poslijeratni zapisnici od 6. prosinca 1944. do 12. listopada 1946. završavaju usklikom „Smrt fašizmu, sloboda narodu!“.

Službeni naziv predstavnika više obrazovne vlasti, sa sjedištem u Somboru, a koji je nazočio sjednicama bio je „školski nadzornik“ (1928. – 1940.), odnosno „sreski nastavni instruktor“ ili „sreski školski instruktor“ (1946. – 1953.). Službeni naziv osobe koje predstavlja pravnu osobu škole bio je u cijeloj knjizi zapisnika do 1951. godine „školski upravitelj“ ili „upravitelj škole“, a od 15. svibnja 1951. do posljednjega zapisnika „direktor“. Službeni naziv nastavnoga osoblja bio je „učitelj/ica“ i „zabavilja“.

Osobe koje su bile na dužnosti školskog nadzornika, prema knjizi zapisnika, bile su: Milutin Novaković (1928. – 1940.), Živko Terzić (1944. – 1947.), Milan Popić (1947. – 1949.) te Marin Čizmić (1949. – 1953.). Osobe koje su bile na dužnosti upravitelja škole bile su: Bena Đ. Trskić (1928. – 1940.), nitko (1944. – 20. rujna 1946.), Matija Tucakov (30. rujna 1946. – 30. lipanja 1947.) i Eva Jakšić (24. kolovoza 1947. – 27. travnja 1953.). Napomena: kod spominjanja upravitelja škola,

datumima u zgradama predstavljaju prve i posljednje datume zapisnika u kojima su navedene osobe označene, a ne datume početka i kraja njihovih navedenih služba. Vrlo je važno istaknuti i da su sva tri upravitelja škole bili rezidenti Berega i rođeni u ovom selu.

U prijeratnom vremenu postojali su odjeli s nastavom na službenome, srpsko-hrvatsko-slovenskom jeziku (istočnoj, srpskoj inačici) i njemačkom jeziku. Nastavnici hrvatskoga jezika u poslijeratnim godinama (u materijalu se navodi da se izučavao sigurno pod ovim nazivom 1949. – 1953.) bili su Eva Jakšić, Đorđe Vojnić i Ljubinka Pejnović.

Izvornik ne sadrži materijal iz vremena mađarskoga zauzeća Bačke i pripadajućega školskoga sustava.

Rezultati

Nastavno osoblje – učitelji/ce i zabavilje u prijeratnom razdoblju, s duljom ili kraćom službom u Beregu bili/e su (abc prezimena): Stipan (naveden i kao Stevan) Berleković, Anica Cener(ova), Dragoslava Gajić, Ljubica Jovanović, Sofija Jovanović, Irena Kolar (navedena i kao Keler), Stojanka Kolar, Bela Komonj, Nada Kovačić (zabavilja), Ana Kremer (zabavilja), Galina Leušina, Milica Malešev, Anica Maširević, Ljubica Pavlović, Marija (Mara) D. Plavšićeva, Marija Pujin, Veselin Radivojević, Marija Rajkov(a), Smilja Stanivuković (navedena rjeđe kao Stanimirović), Bena (Đ.) Trskić, Matija Tucakov, Marija Veber (zabavilja), Marija Vrtatić i Vera Zlatarović. Nastavno osoblje u poslijeratnom razdoblju: Milan Dešković, Milinka Bandin, Marin Čizmić, Eva Jakšić, Ivan Kovač, Radojka Kovač, Nela Krakar (ud. Čizmić), Milena Mandić, Irena Patarčić, Jovanka Popjovanov, Zora Pejić, Ljubinka Popov, Ljubinka Pejnović, Margita Pletikosić (ud. Kamerer), Stjepan Rukavina, Lovro Smolčić, Josip Vicei, Đorđe Vojnić i Ana Zbunjik.

Detalji knjige zapisnika (navedeni po datumima zapisnika)

U navedenom prikazu originalni elementi zapisnika dani su neizmijenjeni, u navodima.

Dana 6. lipnja 1929. dano je naređenje školskih vlasti da se „Materinski dan“ proslavlja 10. i 11. lipnja. Proljetne proslave majčinstva (po svoj prilici nisu uključivale druge kontekste ženske uloge u društvu) zamijenile su proslave 8. ožujka, Međunarodnoga dana žena, iako se u razdoblju koji je obuhvaćen ovim zapisnicima o tomu ne vidi trag.

Dana 4. rujna 1929. zapisana je naredba: „Pisanke upotrebljavati samo domaćeg proizvoda.“

Dana 3. listopada 1929. zapisana je naredba „u svim školama da se osnuju društva Crvenog krsta“. To je izvanškolska organizacija koja je prva promovirana kao poželjni oblik aktivnosti i u školama, i to relativno brzo nakon njezinoga formalnoga osnutka u Kraljevini SHS 25. 12. 1921. (www.ckv.org.rs), iako je u ustrojbenom smislu u selu on postojao od kolovoza 1914. (Stepanović 2019).

Dana 3. listopada 1929. upravitelj škole priopćava „da će se osnovati pevački hor učitelja I i II somborskog sreza i pita pojedine nastavnike-ce koji glas pevaju“. Riječ je o rijetkom obliku međuučiteljske suradnje i zajedničkih međuškolskih aktivnosti. U knjizi zapisnika nema puno zapisa o drugim školama, osim obavijesti o stručnim sastancima i obukama te čitanja obavijesti i naredba viših školskih vlasti.

Dana 13. ožujka 1931. pročitano je „naređenje Školskog nadzorništva I somborskog sreza br. 4569/931: Učenici jedne narodne manjine ne mogu pohađati nastavu nauke o veri koja se vrši na jeziku koje druge narodne manjine“. Treba primijetiti da se pojedina naređenja nisu unosila u zapisnike u cijelosti te da se ona koja su unesena vjerojatno napose odnose na nastavnike i djecu baš te škole. Uzimajući u kontekst da su Hrvati bili jedan od tri priznata naroda u Kraljevini Jugoslaviji, ova naredba vjerojatno se odnosi na nastavu vjeronauka koju su djeca njemačke narodnosti pohađala na hrvatskome jeziku.

Dana 6. lipnja 1931., povodom predstojeće proslave Vidovdana, zapisano je „da svaki nastavnik radi na tome da se taj dan što lepše proslavi. Svaki nastavnik treba da pošalje u roku od osam dana program za Vidovdanski proslavu“. Vidovdan, liturgijska proslava sv. Vida u Pravoslavnoj Crkvi, ali i Kosovske bitke, bio je državni praznik u Kraljevini Jugoslaviji.

Dana 6. lipnja i 17. lipnja 1931. „pozivaju se nastavnici da podržavaju rad Sokola Kraljevine Jugoslavije“. To su bila prva dva zapisnika u kojima je ovo pitanje spomenuto, no u mnogim potonjim jedna od točki dnevnoga reda bilo je sudjelovanje na sastancima „Sokola“ ili drugim aspektima rada ove organizacije koja je u velikoj mjeri u istočnim dijelovima Kraljevine Jugoslavije promovirala duh jugoslovenstva. Primjerice, u zapisniku od 16. rujna „naređuje se priređivanje zabave-predavanja o sokolstvu“.

Dana 18. svibnja 1931. školski upravitelj predlaže da se „majales održi na dan Ćirila i Metodija, kada bi se deca izvela u obližnju šumu“. Poslijeratni izleti u šumu koji se ovdje spominju redovito su se priređivali 1. svibnja.

Dana 3. rujna 1932. naređeno je da se „deca imaju voditi redovno u crkvu“. Ova naredba dio je religijske politike Kraljevine Jugoslavije, no nije jasno radi li se o satima vjeronauka u okviru kojih se „deca imaju voditi redovno u crkvu“ ili o nekim drugim školskim aktivnostima. Ovo naređenje može se tumačiti i u svjetlu preporuke od 23. listopada iste godine koju se izrekao školski nadzornik Živko Terzin, da se „učitelji uredno vode u crkvu“. Osim što je odluka primljena na znanje, nije sasvim jasno je li ona provedena niti na koju se „crkvu“ misli. U zapisnicima nema niti jednog spomena konkretnog vjeroučitelja, nastave vjeronauka, župne crkve sv. Mihovila u Bregu, svećenika niti više crkvene vlasti bilo koje crkvene zajednice.

Dana 10. prosinca 1932. godine školski nadzornik Milutin Novaković kritizira „rad g-đice Veber D. Marije zabavilje i kaže: prigodom pregleda kojeg sam izvršio danas, imam da kažem ovo: g-đica Veber se još nije uživila potpuno u povereni joj rad. Uzevši teške i duge priče s obiljem nepoznatih pojmova zaboravljajući da su to deca zabavišta koje nikako ne mogu sledovati red njenih misli. Traži više života i veselja. Treba da se spustite na nivo dečji pa će vas deca razumeti i zavoleti zabavište“.

U uputi za „više i niže razrede narodne škole“, Novaković kaže: „Istoriju predavati samo u vezi sa narodnim temama“.

Dana 20. veljače 1936. „Stanivuković Smilja, zabavilja, predlaže da se šk. svečanosti drže uvek u školi a nikako u gostionicama, gde deca imaju prilike da od pijanih ljudi čuju nepristojne reči“.

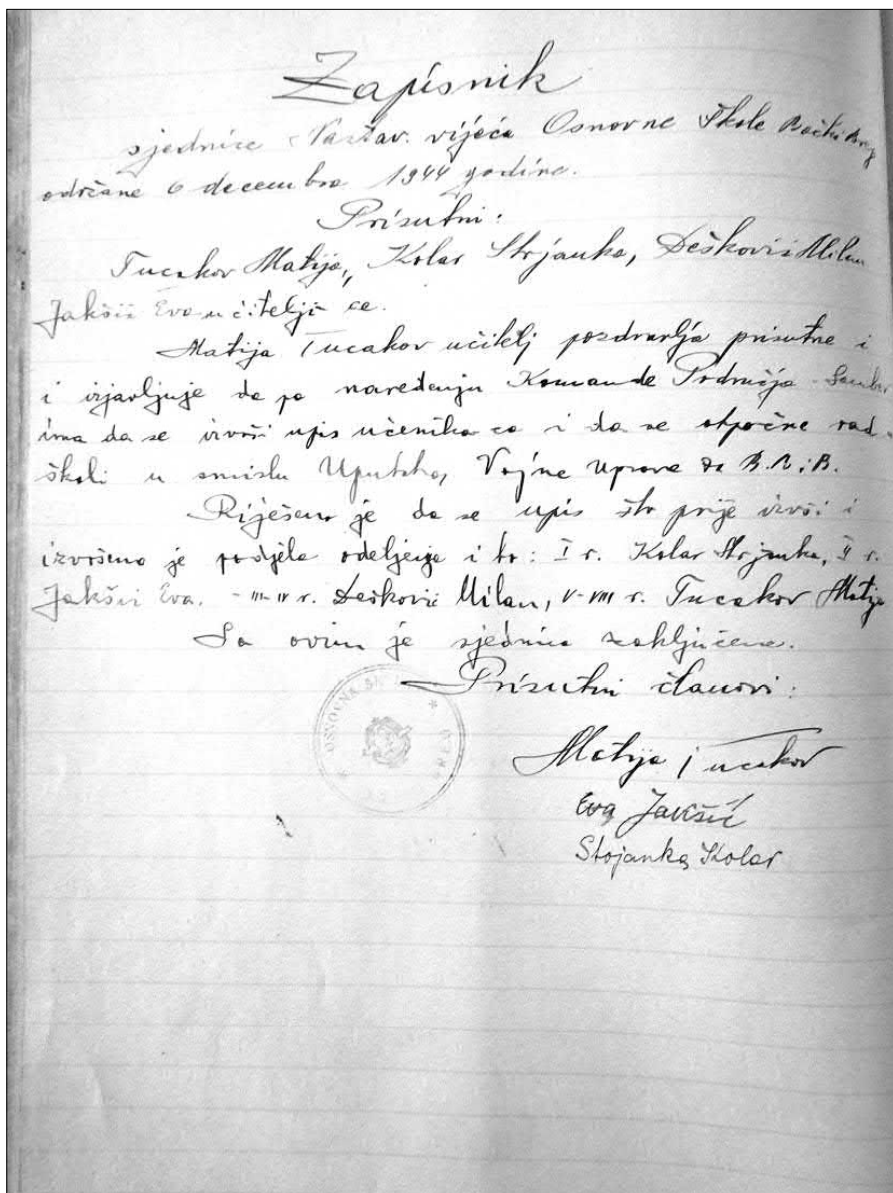
Dana 3. rujna 1936. zapisana je odluka da „o kukuruznoj berbi đaci starijih razreda neće imati predavanja 8-10 dana“. Berba kukuruza, kao očito najvažniji posao tijekom kojega je bilo potrebno puno (i dječje) radne snage u višetjednom razdoblju, bila je predmetom rasprave zbora nastavnika i nekolikim drugim prigodama. Dana 26. rujna iste godine „Upravitelj škole moli školskog nadzornika za objašnjenje o raspuštanju učenika-ca prilikom kukuruzne berbe: Školski nadzornik daje objašnjenje: da mesni školski odbor donese odluku o potrebi raspuštanja dece radi kukuruzne berbe. Potom upravitelj škole uz tu odluku priključuje molbu sa naznakom da se berba ima računati od dana upotrebe. Međutim, g. Tucakov predlaže da nastavničko veće odluči kada će odobreni prekid rada – radi kukuruzne berbe – stupiti na snagu. Nastavničko veće usvaja predlog, o čemu i školski nadzornik daje svoju saglasnost, tj. da se kukuruzna berba ima obaviti kada bude pogodno vreme za branje kukuruza, o čemu će nastavničko veće doneti odluku“. Tema dugotrajnoga nesudjelovanja učenika u nastavi poradi berbe kukuruza na početku školske godine pokušala se riješiti na sjednici 28. siječnja 1938. godine: „Propis §§ 12, 17 i 122 Zakona o nar. školama se ne smeju zloupotrebljavati pa da se u toku celog septembra u školi ne radi zbog ne dolaska dece koju roditelji zadržavaju da im pomažu u poslu, nego mora se pridržavati § 60 Zak. o nar. školama, kojim je određeno kad dete može izostati. Naređuje se nastavnicima da svaki izostanak učenika od škole odmah prijave upravitelju škole, koji prijavu mora izneti pred šk. odbor“. Beljanski (1976.) navodi da je čak oko 20 % učenika odsustvovalo s nastave tijekom sezone poljskih radova.

Dana 11. svibnja 1938. „g-n. Upravitelj je saopštio naređenje g-na. Nadzornika: 1. Da se obrati pažnja na vladanje van službe. Neki učitelji ne dođu na vreme u školu zbog lumperaja. Njih su tužili seljaci. Ovaj slučaj nije bio u B. Bregu. 2. Tamo gde ima Švaba, moramo biti budni, i čim čujemo da se stvara Hitlerova stranka, odmah da javimo vlastima. U Kruševlju i Riđici je bilo i takvih pojava, da su se učitelji stavili za vođe Hitlerove stranke“. Ova dva naređenja svakako pokazuju osjetljivost na dvije sasvim različite društvene pojave. Prvo je usmjereno na čuvanje dobrog ugleda škole, no mora se reći da nema zapisnika u promatranom razdoblju koji kompromitira nekoga od bereških školskih službenika. Drugo naređenje zrcali predratnu društvenu situaciju, dajući primjer događanja u dva većinski njemačka sela u srezu Sombor.

Zapisnik od 3. lipnja 1938. sa sjednice kojoj je nazočio školski nadzornik Milutin Novaković najdulji je u knjizi zapisnika i sadrži detaljne smjernice, kao i opaske nadzornika o pojedinim aspektima pedagoškoga pristupa i rada po predmetima ili temama – onima koje su zajedničke za više predmeta. Svoje izlaganje podijelio je na dva dijela: „G. Nikolić A. Milutin, šk. nadzornik, naglašava da su naši poslovi: vaspitni i nastavni. Oni moraju biti nerazdvojni i činiti jednu celinu“. Ovdje je vrlo zanimljiva naredba koja se odnosi na „vaspitni“ dio posla: „Preko intelekta utiče

se na: osećanje i volju. Cilj je: dete osposobiti za Jugoslovena. Kroz sve predmete mora se stvarati: ljubav prema domovini, odanost i lojalnost. Svakom detetu mora biti razvijena nacionalna svest. Nacionalni ponos mora biti iznad svega. Nacionalno jačanje je za nas bitno, s toga mora biti razvijeno i negovano kroz sve predmete i razrede. Ljubav prema Otadžbini je zvezda vodilja. Na nju se mora obratiti naročita pažnja, naročito kod manjinske narodnosti. Jugoslovenima moraju se osećati i Nemci i Mađari. Ko ne vlada drž. jezikom – usmeno i pismeno – ne može preći iz razreda u razred.“ U neposrednom nastavku obraćanja Nikolić kaže: „Tolerancija mora biti: verska i plemenska. Pažnja mora biti sređena na nacionalno razvijanje. To se postiže: istorijom, zemljopisom, narodnim pesmama itd. Sve šk. priredbe: Proslava rođendana Nj. V. Kralja, Sv. Save, Štrosmajera, Zrinjskog i Frankopana itd.. moraju imat nacionalnu tendenciju. Slavljeniku se mora posvetiti najviše pažnje, sa puno ljubavi i intenzivnosti“. Ovaj skup iskaza zorno pokazuje način na koji je kraljevska vlast na lokalnoj razini i putem obrazovanja sve one koji ne pripadaju trima narodima priznatim u Kraljevini Jugoslaviji imala namjeru učiniti Jugoslovenima u okviru tada vriedeće politike „integralnoga jugoslovenstva“ koje je postupno kanilo integrirati srpsku, hrvatsku i slovensku naciju (Dimić 2001). Iz nje se ne može zaključiti jasno odnosi li se ovo i na, u konkretnom slučaju, Hrvate u Beregu, ili je pak Nikolić sličan nastup imao i u ostalim školama Somborskoga sreza za koje je bio zadužen.

Dana 26. rujna 1939. školski nadzornik Terzin kaže: „Kod nacionalnih predmeta koncentracija se mora u celosti sprovesti kako bi odnegovali prave Jugoslovene.“ Istog dana naglašava: „Reči se moraju pravilno izgovarati. Nastavnik mora naročito paziti da se ne služi sa mesnim izrazima.“ Iz ovih opaski, a istodobno i naredbi predstavnika školske vlasti, jednoj od nekoliko sličnih koje se pojavljuju u predratnim zapisnicima, očituje se neskrivena tendencija vlasti Kraljevine da se jugoslovenstvo kod stanovnika ove države nametne putem školske nastave nacionalne skupine predmeta. S druge strane, bereški šokački dijalekt i distinktivne riječi spram tadašnjega jezičnoga standarda srpskoga jezika već su tada, kao i desetljećima kasnije, bili primjećivani a nastavnici koji su na taj način „griješili“ javno su opominjani. Treba uočiti da je školskome nadzorniku bilo poznato, vjerojatno iz razgovora s pojedinim nastavnicima, da ta pojava postoji, no on ne iznosi (suprotno mnogim drugim slučajevima u knjizi zapisnika) na koga se ta primjedba odnosi. Možda se slična primjedba može iščitati i u zapisniku od 7. lipnja 1940., kada jedna od opomena glasi: „Pevajući ton treba da se iskoreni.“ Isto pitanje, u drugačijem obliku, poteže se i u zapisniku 25. listopada 1940. godine. Na sjednici toga dana „g. nadzornik primećuje g. Berleković Stevanu da u školi ne govori književnim jezikom. G. Berleković Stevan prima ovo na znanje ali se brani da on radi u I razredu i da mora govoriti dečjim jezikom da bi ga bolje razumeli“. Prvo zapažanje kod ovog zapisa je da se učitelj Berleković u uvodnicima zapisnika navodi i potpisuje najčešće kao Stjepan, rjeđe kao Stipan, a nikad kao Stevan, što zapisničar nije uzeo u obzir. Konačno, školski nadzornik Živko Terzin na istoj sjednici na Berlekovićevu repliku inzistira: „G. nadzornik savetuje da se što više govori književnim jezikom...“

Slika 2. Prvi zapisnik nakon II. svjetskog rata

Dana 25. listopada 1940. navodi se izjava da „Kolegijum živi među sobom u saglasnosti, a također i sa gosp. upraviteljem, beležnikom, popom i ostalim meštani-
ma“. To je jedini zapis u kojem se navodi odnos nastavnika s neposredno nadređenom osobom, predstavnikom državne vlasti u selu, svećenikom i zajednicom mještana.

Istog dana, 25. listopada 1940. pojavljuje se naredba: „Ženska deca da ne sede u maramama pošto se onda ne češljaju.“

U prvom poslijeratnom zapisniku od 6. 12. 1944. „Matija Tucakov, učitelj pozdravlja prisutne i izjavljuje da po naređenju Komande Područja Sombor ima da se izvrši upis učenika-ca i da se otpočne rad u školi u smislu Uputstva Vojne uprave za Bačku, Banat i Baranju“. Kovač i Katačić (2004) navode da je Tucakov imenovan od strane Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora za upravitelja škole, no to iz knjige zapisnika nije razvidno.

Dana 5. svibnja 1948. školski instruktor Milan Popić kritizira Evu Jakšić: „Lekciju o banu Jelačiću lepo i pravilno je obradila ali treba više (produžiti). Ban Jelačić je izdajnik svoga naroda a (dokaz) je i to da je narod sam porušio spomenik njegov u Zagrebu. Buna mađarska je pravedna a on je pokušao da je uguši, odnosno pomogao je u tome.“ Vrlo je jasan stav školskih vlasti o ulozi bana Jelačića u događajima 1848./49.

*„Prva će nam briga biti da osnujemo knjižnicu i čitaonicu.“
Djelovanje Matije (A.) Tucakova u Bregu*

U bereškoj školi

U knjizi zapisnika razvidno je da je učitelj Matija Tucakov sudjelovao u svim sjednicama nastavničkoga vijeća od 29. veljače 1928. do 30. lipnja 1947. godine.

Nekoliko izvadaka iz knjige zapisnika gdje se on spominje vrlo je važno. Dana 27. ožujka 1933. održao je predavanje o pčelarstvu. „Prisutni nastavnici saslušali su predavanje i izneli su svoju kritiku na račun g. Tucakova.“ Nije navedeno koja je i kakva primjedba bila u pitanju.

Dana 17. veljače 1937. školski nadzornik Milutin Novaković objavio je da će se u Bregu održati drugo nastavničko veće učitelji/ca I Somborskog sreza. „Da bi nastavnici/ce u što bolji i neposredniji kontakt došli sa narodom, da se pripremi neko pevanje ili slično kako bi se nastavnici upoznali i sa narodnom nošnjom. O ovome da vodi računa g. Tucakov!“ Ovo je jedna od nekoliko prilika u kojima se Tucakovu povjeravaju pojedine aktivnosti koje treba učiniti, a vezani su za seosku zajednicu. Iako je bilo i drugih učitelja iz sela, čini se da je Tucakov bolje organizirao ovakve poslove.

Iako je na sugestiju upravitelja pristao držati govor povodom rođendana Kralja Petra II., 6. rujna 1939., njegov odnos spram vlasti Kraljevine Jugoslavije nije bilo jednoznačno podržavajući. Dana 8. i 10. listopada 1930. školski nadzornik Milutin Nikolić bio je na ispitivanju u policiji, kao i neimenovanog dana 1931. godine kada su ga mjesne vlasti osumnjičile da je „pogrdio dinastiju“ (Axboe Nielsen 2014). Moguće je da je kritički odnos prema dinastiji Karađorđevića bio povoljna okolnost na temelju koje su u poslijeratnom vremenu nove vlasti Tucakovu poklanjale veliko povjerenje, što je razvidno iz njegovih brojnih dužnosti u funkcioniranju seoske škole i kulturnoga života zajednice.

Dana 23. listopada 1939. „zamera se g. Tucakovu što po neki put upotrebi neknjiževni izraz, ali konstatuje da sada ređe čini greške nego ranije. Preporučuje mu (*školski nadzornik, op. Marka T.*) da manje šeta među učenicima, osim kada to stvarna potreba iziskuje.“ Ovdje se ponovno vraćamo, ovoga puta na Tucakovljevu primjeru, na uporabu šokačkoga dijalekta u nastavi koji se, kao „neknjiževni“ želi suzbiti. Vrlo je moguće da je Tucakov, osim Stipana Berlekovića, bio učitelj kojemu su primjedbe o pogriješcima u izražavanju tijekom nastave bile upućene ranije češće usmenim putem.

Tucakovljevo djelovanje izvan škole i utjecaj na zajednicu bereških Hrvata bilo je iznimno značajno. Školske uloge koje su mu dodjeljivane i prije i osobito nakon II. svjetskog rata isprepletene su s brojnim i raznovrsnim njegovim djelovanjem u zajednici. Zato ga je dobro detaljnije upoznati.

*Slika 3. Matija Tucakov
(Kovač i Katačić 2004)*

Životopis

Matija Antuna Tucakov (1904. – 1994.) je rođen u Beregu. Učiteljsku je školu završio u Osijeku 1922. godine i od tada je učiteljevao u Zrnovcima (današnja Sjeverna Makedonija), te u vojvođanskim selima: Bašaidu kod Kikinde, Bezdanu, Monoštoru, Beregu te na koncu u Somboru, gdje je dočekao i mirovinu. U bereškoj školi počeo je raditi 1927. godine, dok je početkom školske godine 1947./48. premješten na službu u Sombor. Od 1927. do premještaja u Sombor, uz iznimku ratnih godina 1941. – 1944., bio je ne samo sudionik nego i vrlo aktivan i neumoran organizator civilnoga života među Berešcima. O tomu svjedoče njegove vrlo raznorodne i brojne političke, kulturne, obrazovne, sportske i druge aktivnosti u zajednici Berežana. Ovdje su navedene prema Beljanskom (1976).

Godine 1925. sudjeluje u formiranju Hrvatske seljačke stranke u Beregu, koja je povremeno imala veliki broj članova u selu (do 30 % pučanstva), i polučila dobre izborne uspjehe, osvajajući tradicionalnu potporu sličnu kao i u ostalim mjestima u kojima su živjeli bački Hrvati (Bara 2010). Već na početku svoje službe u Beregu, 1927. godine, spremio je mješoviti bereški zbor od 23 pjevačica i pjevača koji je sudjelovao na smotri hrvatskih pjevačkih zborova u Zagrebu 22. svibnja te godine. Iduće, 1928. godine osnovana je šahovska sekcija u Beregu, u čemu je Tucakov također bio jedan od glavnih sudionika (Vasiljević 2017). U proljeće godine 1929. sa

skupinom suradnika koje su činili dioničko društvo kupio je prvi bereški stalni kino koji je bio vrlo aktivan i djelovao u gostionici Marina Aljmašca (današnja Jugoslavenska ulica br. 32). Tucakov je vodio svu administraciju potrebnu za funkcioniranje kina, nabavu opreme i filmova.

Godine 1932. Tucakov je utemeljio udrugu „Seljačka sloga“ čiji je predsjednik postao Živko Aljmašac. Kovač i Katačić (2004) navode dva moguća datuma osnutka bereškoga ogranka „Seljačke sloge“: 1926. i 1927. Dobar dio Tucakovljeve motivacije za ovim oblikom kulturno-prosvjetnoga rada među seljanima, kao i ciljevi ogranka iskazani su u njegovu govoru na osnivačkoj skupštini ogranka (Kovač i Katačić 2004; originalni prijepis):

„Draga braćo prije nego što bi počeli rad i dozvolite mi da Vam progovorim nekoliko riječi. Ako pogledamo široke slojeve svega našeg naroda vidjećemo da su najzaostaliји u svačemu seljaci. Svi drugi staleži zanatlije, obrtnici, da o trgovini i dr. ne govorimo pa i radnici su u mnogome napredniji i prosvjećeniji od seljaka. Za napredak cijeloga naroda pa i seljačkog brine se država ali je ta briga mala ako se neće i oni sami truditi. Svi drugi staleži su organizovani ne samo u polit. nego i u kultur. udruženjima pa to moraju činiti i seljaci. Zbog toga je i osnovana S. S. da prosvjećuje i širi selj. kulturu. Gde su ljudi nepismeni prvo ih uči čitati i pisati, zatim osnivaj čitaonice i knjižnice, tečajeve za račun, okretno čitanje itd. Dakle, svrha je ovom društvu da širi i unapređuje selj. kulturu, da i seljaku bude bolje i ljepše. Što se tiče rada u našem budućem društvu prva će nam briga biti da osnujemo knjižnicu i čitaonicu, tako da svaki može dobiti lepih i korisnih knjiga za čitati. Zatim ćemo prirediti predavanja i neke tečajeve. U okviru našega društva osnivati ćemo pevački zbor i predstavjačko društvo za razne predstave.“

Hrvatsko prosvjetno društvo „Seljačka sloga“ s tri sekcije djelovalo je do 1941. godine. „Prva briga“ je riješena osnivanjem čitaonice na mjestu današnje pošte (današnja Jugoslavenska br. 21) s bogatim fondom od „najviše“ 500 knjiga. Ova udruga bila je vrlo aktivna u selu sve do početka II. svjetskog rata. Osim sudjelovanja svojim sekcijama u prigodnim događanjima, predstavjačka družina je prikazivala predstave i u selu, i to i iz filantropskih pobuda. U travnju 1931. organizirala je, primjerice, dobrotvornu priredbu čiji je sav prihod išao za pomoć bereškim studentima u Zagrebu. Konačno, sudjelovali su i na Danu bačko-baranjskih Hrvata 13. i 14. travnja 1940. u Zagrebu.

Iduće godine, 1933., u Beregu je osnovana „streljačka družina“, a Tucakov je jedan od osnivatelja, kao i u Podružnici bačkog poljoprivrednog udruženja. Interesiranja širi i na Baranju, odakle objavljuje etnografski putopis, svojevrсни pregled stanja, brojnosti i ekonomske perspektive baranjskih Hrvata i uspoređuje ove parametre s bačkim Hrvatima (Tucakov 1940). Za vrijeme mađarske vlasti tijekom rata, u prosincu 1941. godine, skupa s još nekoliko Berežana bio je pod optužbom da su „slušali Radio London“. Nakon oslobođenja i ulaska crvenoramejaca i partizana u selo (što se zbilo 24. listopada 1944.), Tucakov je od strane vojnih vlasti imenovan za jednog od devetero članova Narodnooslobodilačkog odbora dana 31. listopada 1944., te njegovim tajnikom. Ipak, kada se u selu u studenome 1944. osnovala seoska organizacija Komunističke partije Jugoslavije, Tucakov nije postao njezin član. Dana 22.

ožujka 1945. osnovan je Mjesni kulturno-prosvjetni savjet. Kovač i Katačić (2004) navode da je Savjet imao šest sekcija, od kojih je Tucakov bio članom u četiri: pjevačkoj, diletantskoj (kazališnoj), za priredbe, zidne novine i opće obrazovanje te u sportskoj. Također, bio je u njegovu rukovodstvu, a 26. svibnja 1945. izabran je za njegova tajnika. Bio je ravnatelj seoskoga zbora koji je djelovao do 1947. (vjerojatno je prestao s radom upravo Tucakovljevim odlaskom na službu u Sombor – kasniji pokušaji oživljavanja nisu uspjeli). U diletantskoj sekciji bio je redateljem. Za izbore za članove mjesnog i sreskog odbora koji su održani 12. srpnja 1945., imenovano je tročlano povjerenstvo čiji je Tucakov bio član. Iste godine je zabilježen kao jedan od četvorice vlasnika radija u selu. Svoje umijeće u poslovanju iskazuje i početkom 1945. kada je suosnivač zemljaradničke zadruge s ograničenim jamstvom, koja se nalazila u sadašnjoj ulici Jugoslavenskoj br. 27. Tucakov je ispočetka bio i tajnikom zadruge. U selu je tijekom 1945., 1946. i početkom 1947. u mjesnom Hrvatskom kulturnom domu (nazvanom i Hrvatski dom; nacionalizirana kuća Adama Heima) držao predavanja iz područja općeg prosvjećivanja, ali i politike novih vlasti i nadolazećih izbornih događaja, kao iz zdravstvena predavanja. I za sva ostala predavanja koja su mahom držali ostali učitelji u školi, Tucakov je bio odgovoran sve u ulozi tajnika Mjesnoga kulturno-prosvjetnoga savjeta. Držao je i predavanja za vojsku. Konačno, sa šestero drugih Berežana bio je inicijator osnutka („samostalnog“, kako ističu Kovač i Katačić, 2004) Hrvatskog kulturnog društva, koje je i utemeljeno 5. kolovoza 1947. U članku 2. Pravila Hrvatskog kulturnog društva u Bačkom Bregu, napisanih na hrvatskome jeziku, navodi se (originalni prijepis):

„Svrha društva je:

1. Podizanje sveopće Hrvatsko-nacionalne kulture i prosvjete u duhu tekovina narodno-oslobodilačke borbe;
2. Suzbijanje nacionalnog šovinizma i širenje i učvršćivanje naših naroda i slaven-skih naroda uopće;
3. Podizanje moralnog, materijalnog i socijalnog blagostanja Hrvata.“

U članku 3. Navodi se da je „društveni jezik hrvatski a pismo latinica“.

Očito je da je, uz vrlo veliku motivaciju i iznimnu potporu osoba s kojima je surađivao (zahvaljujući vrlo dobrim socijalnim kontaktima kao i onima na nacionalnoj razini), Tucakov bio primjer učitelja aktivnog u zajednici koji razumije potrebe zajednice i koji je za dobro zajednice spreman poduzeti značajne i zahtjevne aktivnosti. Dvadeset godina njegova rada u rodnome selu donijelo je začetke gotovo svih oblika djelovanja koje su se mogle razviti u toj sredini u danome vremenu, ali i onih koje su svjetonazorski odgovarale ovome iznimno poduzimljivom lokalnome heroju. Vrlo je upadljiva njegova želja da se aktivnosti koje je začinjao učine službenim i da u njima sudjeluje što veći broj osoba, bilo odraslih, bilo djece. Bilo je aktivnosti koje nije uspio realizirati, primjerice nastojanje da bereški nogometni klub bude sastavni dio „Seljačke sloge“, te je on djelovao samostalno od 1923. godine (Beljanski 1976).

Na temelju knjige zapisnika razvidno je da su školski kolektiv i njegovi nastojatelji imali povjerenja u Tucakova kao osobu koja ima čvrsto uporište u zajednici Be-

rega. Ipak, njegove vrlo bogate i energične društvene aktivnosti izvan školskih obveza nisu razvidne, te se čak niti ne naziru u knjizi zapisnika. Zapisnici svjedoče o njegovoj privrženosti učiteljskoj službi, stalnoj nazočnosti na poslu, općenito pozitivnoj recepciji njegovoga rada s učenicima od strane prosvjetnih vlasti, te (što je moguće glavna crta njegovoga osobe), prihvaćanju vrlo raznolikih dužnosti. Među njima bio je na prvom mjestu rad s dječjim zborovima i njihova priprava za nastupe, rad s dječjim glumačkim trupama, spremanje priredba, učiteljski susreti, sindikalno djelovanje, poticanje na djelovanje u okvirima onih organizacija koje je školski sustav nametao kao poželjne i prihvatljive. Upadljivo je bilo njegovo odsustvo iz aktivnosti vezane uz Crkvu (nije, primjerice, bio članom crkvenoga pjevačkoga zbora Sv. Cecilije pri župi sv. Mihovila u Beregu). Izrazita je bila njegova želja za povećanjem razine općega znanja Berežana u svim područjima, osobito u području poljoprivredne prakse od koje su ovisili, a posebno je bio gorljiv u animiranju za izvođačke aktivnosti Berežana za nastupe. Da je podržavao skupinu bereških studenata u Zagrebu svim snagama vidljivo je iz dobrotvornih priredbi koje je, njima u korist, organizirao.

Vrlo je razvidan hrvatski nacionalni okvir u kojemu je to provodio, kako u predratnome razdoblju tako i u nekoliko bereških godina službe nakon II. svjetskog rata, bez obzira na činjenicu da je tada osnovano Hrvatsko kulturno društvo u Beregu djelovalo sukladno ideološkom tonu novih vlasti, te ubrzo izgubilo nacionalni prefiks u nazivu (1949.).

Bilješke o osobnom životu

Na temelju sjećanja Eve Mrvičin, s čijim se puncem Stipanom Mrvičinom vrlo intenzivno družio, osobito vezano za pčelarstvo jer su skupa bili vlasnici iste pčelarske opreme, razmjenjivao ideje i bio uopće čest gost u kući Mrvićinih, Tucakov je bio prilično slobodouman i iznimno energičan. Kada je bio gost u kući Mrvićinih nikada nije htio sjesti. Bio je pretplatnik stručnoga časopisa „Hrvatska pčela“ tijekom četrdesetih godina XX. stoljeća. U povjerenju je govorio da je njegova izrazita želja bila da ne bude kandidat na izborima za mjesnu vlast 1945., kao i da ne obavlja potonju vlast u selu. Njegova prva žena Anica Lukić-Tucakov vodila je nastup „Seljačke sloge“ na prvom zagrebačkom nastupu 1927. godine. Njihov sin bio je pok. mr. Joza Tucakov (1929. – 2014.), inženjer, svjetski priznati majstor problemskoga šaha i predsjednik sekcije za problemski šah u Šahovskom savezu Srbije, novinar i putopisac, urednik stručnih časopisa. Drugi sin mu je Antun Tuna Tucakov. Imena ostale djece nisu spomenuta u zajedničkoj grobnici Tucakovljevih na bereškom groblju. U epitafu je navedeno da je cijela grobnica posvećena žrtvi Anice Lukić-Tucakov, koja je u dobi od 28. godina umrla prilikom petoga poroda (9. listopada neznačajne godine). U grobnici su pokopani i Antun, otac Matije Tucakova (1883. – 1963.), njegova majka Ana Tucakov, rođena Kovačev (1886. – 1941.), njegova sestra Đula Aljmašac rođena Tucakov (1910. – 1942) te mr. Joza Tucakov.

Nakon smrti svoje prve žene oženio se Mandom. Živio je u kući koja se danas nalazi u ulici Heroja Lapčevića br. 20, no nakon odlaska na službu u Sombor, u Bregu je rjeđe boravio.

Literatura:

- Axboe Nielsen, Christian. 2014. *Making Yugoslavs. Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bara, Mario. 2010. Stjepan Radić i bački Hrvati. U: Robert Skenderović (ur.). *Identitet bačkih Hrvata*. Zagreb-Subotica: Hrvatski institut za povijest – Hrvatsko akademsko društvo: 125-165.
- Beljanski, Milenko. 1976. *Bački Breg i njegovi žitelji*. Sombor: Samizdat.
- Dimić, Ljubomir. 2001. *Integralno jugoslovenstvo i kultura 1929-1931*. Dijalog povjesničara-istoričara 3. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann. 333-349.
- Kovač, Ivan i Katačić, Marin. 2004. *Hrvatsko kulturno-prosvetno društvo „Silvije Strahimir Kranjčević“ u Bačkom Bregu*. Bački Breg: HKPD „Silvije Strahimir Kranjčević“.
- Stepanović, Milan. 2019: *Sedam stoleća Bačkog Brega 1319-2019*. <https://www.ravnoplov.rs/sedam-stoleca-backog-brega-1319-2019-istorijska-izložba/> (pristupljeno 27. VIII. 2019.).
- Tucakov, Matija. 1940. Hrvati u Baranji. *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za prestupnu godinu 1940*. Subotica: 95-105.
- Vasiljević, Zlata. 2017. *Šahovska tradicija u Bregu duga 89 godina: U susret devedesetoj obljetnici*. Hrvatska riječ 732: 22-23.

Summary

Interaction between the School in municipality of Bereg and the local Community from 1928 to 1953 Based on the Minutes of Teachers' Sessions with Review of Teacher Matija Tucakov's Activity

Relations between the teachers in primary school in Bereg (Bački Breg) and the resident community of this village is presented based on minutes from the Teacher Council meetings in this school between 1928 and 1940 and between 1944 and 1953. Within that period 139 Teacher Council meetings were held some of them being attended by local representatives of the Ministry of Education of the Kingdom of Yugoslavia or the Democratic Federative Yugoslavia/Federative People's Republic of Yugoslavia. Article presents basic facts on school in Bereg from the period between two world wars and in the first decade after World War II, interactions among school

staff and a school as an institution with the residents of Bereg, as well as actions of individuals whose engagement was important for the national movement and associated activities of Croats in Bačka between two historical eras in XX century. Certain pedagogical methods and procedures, as well as their implementers that might have influenced the formation and support of the national consciousness of Croats in Bereg were presented, as well as the elements of attitude of school authorities towards dominant Croatian inhabitants and German minority in Bereg before World War II. The Article has attempted to validate contribution of Matija Tucakov, a teacher in school in Bereg from 1928 to 1948 to the cohesion of the residents of Bereg regarding their Croatian ethnicity, participation in creative and performing activities featuring the culture of Šokci Croats in Bačka and his activities regarding the establishment and support to economic, educational and sport activities in his village within the observed period.

Key words: Bereg, Bački Breg, Croats, school, teacher